

DARRERS RESULTATS DEL PROJECTE DE RECERCA TUNISIANOCATALÀ A LA CIUTAT NUMIDOROMANA D'ALTHIBUROS I ELS SEUS ENCONTORNS

Nabil Kallala (Université de Tunis, director de l'Institut National du Patrimoine);

Joan Sanmartí (Universitat de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans); Maria Carme Belarte (ICREA ,

Institut Català d'Arqueologia Clàssica-ICAC); Joan Ramon (Universitat de les Illes balears);

Bouthaina Maraoui (Université de Tunis); Moncef Ben Moussa (Université de Tunis i Institut National du Patrimoine); Rafel Jornet (Mon Iber Rocs, SL); Sarhane Chérif (Université de Gafsa);

Núria Tarradell (Universitat de Barcelona); Zakia Bel Haj Nasr Loum (Université de Tunis);

Jordi Campillo (arqueòleg associat al Grup de Recerca d'Arqueologia Clàssica, Protohistòrica i Egípcia de la UB); David Montanero (arqueòleg associat al Grup de Recerca d'Arqueologia Clàssica, Protohistòrica i

Egípcia de la UB); Víctor Revilla (Universitat de Barcelona);

Mounir Torchani (Institut National du Patrimoine); Moufida Jnène (Institut National du Patrimoine) i

Mondher Hatmi (arqueòleg associat al projecte)

En altres números de la revista AURIGA hem tingut ocasió de donar notícies sobre els resultats obtinguts en el projecte de recerca tunisianocatalà a la ciutat nùmida, i després romana, d'Althiburos, a la república de Tunísia. Ens limitarem, doncs, a recordar que l'objectiu dels nostres treballs és recuperar documentació rellevant que permeti plantejar hipòtesis mínimament sòlides sobre els processos de formació i desenvolupament dels estats nùmides que van tenir lloc durant el primer mil·lenni aC. Aquest període és relativament ben conegut en la seva etapa final (des del segle III aC) gràcies a les fonts escrites, però la informació disponible sobre els segles precedents és encara extraordinàriament reduïda. Això es deu, en part, a la mateixa naturalesa de la documentació –els nivells del primer mil·lenni aC es troben molt sovint sota les ciutats romanes, algunes de les quals, a més, han tingut continuïtat fins al present–,

però també, i sobretot, a unes polítiques de recerca que, abans i després de la descolonització, han centrat el seu esforç en l'estudi del món romà i la civilització púnica. El resultat és que el nivell de coneixements sobre els nùmides és molt escàs, i encara més quan es compara amb el de les grans cultures preromanes de la ribera septentrional de la Mediterrània (etruscos, gals, ibers, etc.).

La primera etapa dels nostres treballs al jaciment, fins a l'any 2010, ja va aportar resultats significatius sobre aquest món preromà, en mostrar que el jaciment d'Althiburos ja estava ocupat a principis del primer mil·lenni aC i que aquesta ocupació va continuar fluidament –potser amb una petita interrupció al s. VII aC– durant tota l'època preromana i, encara més enllà, fins a època bizantina. Van mostrar també que des del segle VI aC hi ha indicis que es tracta d'un assentament amb característi-

ques urbanes, cosa que es confirma al segle IV aC amb l'erecció d'una poderosa muralla. Això permet pensar que, a mitjan primer mil·lenni aC, la societat nùmda havia assolit un nivell considerable de complexitat sociocultural. Paral·lelament als treballs realitzats a la ciutat, es va iniciar la prospecció d'una gran necròpoli megalítica que s'estén immediatament al sud i al sud-est, al massís d'El Ksour, així com l'excavació d'un gran túmul funerari (monument núm. 53, de 23 metres de diàmetre), que es va realitzar entre el 2008 i el 2013 i va revelar que es tracta d'un monument amb una llarga història, que es va iniciar a mitjan primer mil·lenni aC i va continuar fins a l'antiguitat tardana. En efecte, el monument original –que ja era de grans dimensions (13 metres de diàmetre) i contenia les restes de sis individus com a mínim– va continuar essent visitat durant l'època imperial i probablement fou objecte de cerimònies de culte als avantpassats. En època vàndala va ser ampliat fins a assolir un diàmetre de 23 metres i probablement va retrobar la funció funerària original, tot i que l'espoli de la part superior de la cambra funerària impedeix assegurar-ho.

Durant aquests darrers anys, des del 2013, la nostra activitat al mateix jaciment d'Althiburos ha permès confirmar l'entitat de la muralla defensiva a partir de l'excavació d'un nou sector i, per primera vegada, excavar algunes habitacions completes datades als segles VII-VI i III aC, la qual cosa ha permès millorar els coneixements sobre l'arquitectura i les activitats domèstiques d'aquest

període. Així, ha estat possible documentar la utilització de les toves com a material constructiu, i s'han recuperat grans fragments de bigues de pi. També s'ha trobat un important conjut de vasos ceràmics complets, que aporten una informació molt important per a l'elaboració de la tipologia de les ceràmiques nùmdes i l'establiment de la seva cronologia. Amb tot, la recuperació d'aquest tipus de dades segueix essent molt difícil a causa de la superposició dels edificis i dels nivells d'època romana i tardantiga. De fet, no ha estat possible completar la planta de cap habitacle, de manera que l'estructura de les cases segueix essent molt mal coneguda. Per aquesta raó, l'activitat d'excavació futura se centrarà en altres zones del jaciment, amb la finalitat de delimitar la seva extensió en època nùmda, però també amb l'esperança de descobrir sectors on l'accés als nivells preromans sigui menys difícil.

L'activitat a la necròpolis megalítica ha estat doble. D'una part, s'ha prosseguit el treball de prospecció, per tal de delimitar-la i documentar-ne tots els monuments. En total, fins al moment s'han localitzat 1.131 estructures, que se situen sobretot damunt els cims i la part alta dels vessants de les diferents elevacions que conformen el massís d'El Ksour, i se n'ha pogut establir una tipologia preliminar. El tipus més habitual és un monument circular de dimensions relativament reduïdes (uns 5 m de diàmetre de mitjana), format per una petita cambra construïda (en general aproximadament quadrada, de

menys d'un metre de costat), coberta per una llosa megalítica i envoltada per un túmul de pedra i terra, que a la vegada es delimita amb un cercle de grans pedres. També hi ha, emperò, altres monuments de característiques similars, però de forma quadrangular –a vegades dos de juxtaposats o compartint una paret– i, sobretot a les parts més baixes grans túmuls d'una vintena de metres de diàmetre, que en alguns casos no semblen delimitats.

A més de les prospeccions, s'han excavat dos monuments (647 i 42), del tipus més habitual tant pel que fa a la tipologia com a les dimensions (uns 5 metres de diàmetre). El primer estava intacte, contenia les restes d'un sol individu i es pot datar al segle V aC. El segon, en canvi, estava molt espoliat, però hi ha indicis que permeten proposar una cronologia similar o lleugerament més avançada. L'excavació d'aquests monuments ha permès constatar que, a mitjan primer mil·lenni aC, hi havia una variabilitat important pel que fa a les dimensions dels monuments i al nombre d'individus que contenien, ja que, com s'ha dit més amunt, el monument 53 era molt més gran que el 647 i 42, i albergava les restes de diversos individus, incloent-hi d'infants; a més, també presentava indicis de la celebració de banquets funeraris o altres cerimònies al voltant de la tomba, mentre que la 647 era extremadament pobra. Tot això és perfectament coherent amb els indicis d'urbanització a Althiburos que hem mencionat més amunt i permet pensar que el procés de jerarquització

Mosaic del s III trobat a Althiburos

social i complexificació institucional ja estava considerablement avançat a mitjan primer mil·lenni aC.

Els treballs en aquests tres monuments també han aportat dades d'interès considerable sobre els rituals funeraris, en particular sobre la pràctica de descarnament dels cossos i de selecció prèvia de les restes que eren dipositades a les tombes, ja que en tots els casos documentats els diferents individus estan representats per una part molt reduïda de l'esquelet. Per una altra part, la persistència de culte funerari al monument 53 en plena època imperial fa pensar en una realitat social en què els grups menys afavorits cercaven en el passat autòcton uns referents culturals i ideològics propis, enfront d'una "romanització" que devia suposar la desarticulació de les societats indígenes i dels seus sistemes de cohesió i solidaritat. I això no es pot desvincular, evidentment, de la reutilització i engrandiment del monument en

època vàndala, en un moment en què es pot suposar que les estructures de poder centralitzat eren molt dèbils. Probablement cal veure-hi, per tant, l'expressió d'una forma de poder local que, significativament, no recupera un dels monuments característics de la civilització romana, sinó una vella tomba del període nùmid. Aquesta idea, per una altra part, és perfectament coherent amb les dades més recents sobre l'ocupació de la zona del capitolí d'Althiburos en època vàndala, que han fet evident la transformació de l'antic centre de la vida política i social de la ciutat en un barri dedicat a activitats econòmiques, com ara la recuperació i reciclatge d'objectes de bronze. De tot això cal concloure una completa desarticulació de les estructures socials i polítiques de l'època imperial, substituïdes probablement per formes d'organització local molt més autònomes, tot i formar part, almenys en teoria, del regne vàndal.

Finalment, hem d'esmentar els treballs iniciats el 2013 al jaciment de Jebel Berouag, on s'ha documentat l'existència d'un important monument commemoratiu del segle II aC, molt semblant a d'altres ja coneguts de Chimtou (l'antiga Simitthus) i del Kbor Klib, a l'oest de Zama. Com aquests, el monument de Jebel Berouag es presenta com un altar monumental (la llargada es pot calcular en uns 50 metres), ornamentat amb representacions de despulles d'armament (cuirasses i escuts) de tipus hel·lenístic. Dissortadament, aquesta impressionant construcció va ser desmuntada per reaprofitar-ne el

material constructiu, probablement en un moment avançat de l'antiguitat tardana. És probablement un nou indici de les noves condicions políticsocials establertes en aquest període, que poc després havien d'experimentar noves i importants transformacions arran de la conquesta àrab.

En conclusió, els treballs realitzats els darrers anys, després de la revolució, han permès consolidar els coneixements assolits sobre els processos de formació de les societats estatals –objectiu primordial del projecte–, però també han aportat dades molt rellevants sobre altres períodes, molt especialment sobre l'organització sociopolítica en època vàndala.

El projecte ha estat finançat per l'Institut National du Patrimoine de Tunísia, pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (MINECO) (projectes HAR2009-13045, HAR2012-39189-C02-01 i HAR2012-39189-C02-02), pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport (MCU), dins del seu Programa d'Excavaciones Arqueològiques a l'exterior, per la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats (ICREA), per la Universitat de Barcelona (UB) i per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC).